

JANEZ BOGATAJ: Ni ga tiča čez prašiča!: Kultura kolin na Slovenskem.

Založba Rokus Klett, Ljubljana 2017, 333 str.

Ob koncu leta 2017 je etnolog in umetnostni zgodovinar Janez Bogataj javnosti na ogled postavil še eno svoje delo – monografijo o kulturi kolin na Slovenskem z naslovom *Ni ga tiča čez prašiča!* Vsem, ki že leta, desetletja, spremljamo Bogatajevo raziskovalno delo, je bilo znano, da tokrat zaozkrožuje večletno raziskovalno delo in za tisk pripravlja obsežno študijo o slovenskih kolinah, ki bo prispevala nova spoznanja o tem večinoma zimskem obredju, v katerem se v različnih oblikah in razmerjih prepletata izročilo in vedno hiteči sodobni čas. Janez Bogataj je v monografiji zbral menda vse, kar je bilo znanega, in še več tega, kar ni bilo znanega o kolinah, klánju, fúrežu, koljeriji, mesariji, zabádanju. Koline, ki so praviloma sopomenka za večinoma zimsko klanje enoletnih ali starejših prašičev in svinj, so tudi na Slovenskem in ponekod izven naših meja, kjer živijo Slovenci, še vedno dogodek izrazito družinskega in tudi družabnega značaja s pomembnim deležem bolj ali manj prikrite ritualnosti. Če zakol živali ne vsebuje teh ključnih

vsebinskih sestavin, potem je govora le o zakolu, ki ga danes praviloma opravljajo vzrejna in mesarska podjetja in tudi nekateri kmetje, ki svojo vzrejno dejavnost govedi, svinj ali konj dopolnjujejo še z dejavnostjo predelave predvsem svinjskega mesa v krajevno ali regionalno prepoznavne suhomesne izdelke.

Koline na kmečkem, delavskem ali še kakšnem drugem dvorišču in okolju so tudi še danes pomemben družabni in samooskrbni dogodek v krogu družine, sorodnikov, prijateljev in znancev, ki niso enotnega družbenega ali poklicnega izvora; koline so pogosto naša družbena slika v malem. Ponekod so koline dogodek posebne, npr. izhodiščno gostinske skupnosti in njenih prijateljev, drugod dobivajo turistično-promocijski pomen z namenom ohranjanja lokalne tradicije in turistične promocije različnih vsebin in oblik kulturne dediščine. Tak je »fúrež« na Juneževi domačiji v Rogaški Slatini.

Janez Bogataj nam je v branje tudi tokrat ponudil vsebinsko in likovno dovršeno knjigo s poudarkom na krajevni in pokrajinski raznolikosti kolin. Poleg slogovno zglednih besedil knjiga prinaša tudi podatkovno bogato vsebino, dopolnjeno z raznolikimi povednimi fotografijami, ki jih je avtor posnel v številnih krajih po Sloveniji, v zamejstvu in drugod po svetu, kjer živijo Slovenci. Z njemu prepoznavno fotografijo je vizualno dopolnil vsebino zapisanega in pokazal, kakšna sta vloga in pomen t. i. etnološke fotografije v znanstvenih in strokovnih besedilih. Njegove fotografije presegajo dokumentarno suhoparnost, saj pogosto duhovito dopolnjujejo osrednje besedilo, za kar pa je že po naravi treba imeti smisel za humor, ki ga pri Bogataju ni mogoče nikoli spregledati.

V tej monografiji Bogatajeve fotografije pogosto prikazujejo smrt živali, ki ji ljudje vzamejo življenje zaradi lastnega življenja, v preteklosti pogosto celo zaradi lastnega preživetja. Toda ob smrti živali so fotografsko prikazani in z besedami opisani tudi drugi utrinki iz obredja klanja živali, ki bo prehranila ljudi, prav tako pa tudi številne opazne in prikrite ritualne vsebine, ki so sicer del ustaljenih pravil ravnanj na kolinah, a jih je izostreno raziskovalčevo oko znalo v pravem trenutku in na najbolj prepričljiv način ujeti v fotografski posnetek in vključiti v strokovno neoporečno besedilo. Morda je prav Janezu Bogataju uspelo v svoja besedila najbolj učinkovito vstaviti dokumentarno in še zlasti t. i. dinamično fotografijo, ki bistveno odstopa od strogih etičnih pravil umetniške fotografije, saj prav zaradi takšne svojskosti vsebuje vse ključne prepoznavnosti t. i. etnološke fotografije.

Tako kot povedne fotografije so vsebinsko in slogovno zgovorna tudi njegova besedila, ki se morda komu zdijo poljudna, celo premalo strokovna, saj jih avtor ne obremenjuje s teoretičnim balastom in citiranjem virov za vsako ceno, ampak je v ospredju vedno slogovno tekoče besedilo, ki je zgovorno tudi v izmenjavi kratkih in po potrebi daljših stavkov ter z vsemi nujnimi ločili. Janez Bogataj zna, podobno kot njegov stric, pisatelj in duhovnik Fran Saleški Finžgar, iz preprostih vsakdanjnikov in tudi bolj zapletenih praznikov našega življenja izluščiti njihovo vsebinsko žlahtnost in jih z besedilom in fotografijo predstaviti bralstvu in gledalstvu na način, kakršnega bi si želeli obvladati tudi sami, a mu za zdaj še niso kos. Slogovna drugačnost znanstvenih in strokovnih besedil so ena od vrlin, celo prirojenih vrlin Janeza Bogataja, ki nam

* Vito Hazler, dr. etnologije, Na Vovčne 47, 1354 Horjul; vito.hazler@gmail.com.

jih je ustrezno predstavil tudi v svoji najnovejši raziskavi kolin.

Jedro kar 333 strani obsegajoče monografije sestavljajo tri temeljna poglavja, in sicer 'S prašiči skozi čas', 'Klobas za celo vas' in 'Koline – obred družine in skupnosti', v nadaljevanju pa sledijo še 'Jedi in izdelki na kolinah v Sloveniji', 'Koline, zaščitene v Sloveniji in Evropski uniji' ter viri in literatura.

V prvem poglavju se avtor s »prašički« sprehodi skozi čas in predstavlja srečevanja in sobivanja človeka in prašiča na več kot 12.000 let dolgi poti socializacije homo sapiensa. Janez Bogataj je že z obsežnim prvim podpoglavjem 'Razvoj prašičereje', nato pa še z nadaljnjimi podpoglavji 'Raziskave prašičereje, prašičev in kolin', 'Prašič in svinja – pozitivni in negativni živali', 'Prašič, simbol sreče in še česa ...', 'Sv. Anton puščavnik in krače', 'Prašič in koline v literaturi, pregovorih, šegah', 'Prašič in koline v likovni umetnosti, na razglednicah, grafitih, fotografiji in filmu', 'Prašič kot spominek, maskota, igrača', 'Prašič in koline na poštnih znamkah', 'Razstave, muzeji, prireditve in prašiči', ter 'Komentarji in mnenja o kolinah' dokazal, da se moramo tudi obravnave (zgolj) prašičev nujno lotevati predvsem s terenskim delom, pregledovanjem dostopnih virov in literature, tudi takšnih izven etnoloških tematskih okvirov. Vseh teh obsežnih opravil pa avtor nikakor ni mogel postoriti v mesecu ali dveh, ampak so bila za to potrebna leta, celo desetletja trdega dela. V dolgem raziskovalnem obdobju je Janez Bogataj zbral in strokovno obdelal množico različnih pisnih in slikovnih virov, med drugim tudi takšne, ki so jih drugi raziskovalci spregledali ali v njih niso prepoznali vrednosti vira za interpretacijo zgodbe o prašičih. Izkazalo se je, da so prašiči vsestranska »domača žival«, saj jih srečujemo tako na polju materialne, družbene kot duhovne kulture. Svinjo, živo, mesarsko predelano in nazadnje kot del mesnih specialitet prikazano spremljevalko vsakdanjega in ritualnega življenja človeka, je Janezu Bogataju uspelo predstaviti v

vseh bistvenih pojavnih oblikah srečevanja človeka in živali.

V drugem obsežnem tematskem sklopu 'Klobas za celo vas' je Janez Bogataj predstavil tiste oblike etnološke interpretacije kulturnih pojavov, ki so metodološko in metodično izstopajoča prepoznavnost etnološkega raziskovalnega dela in jih druge sorodne humanistične in družboslovne vede večinoma spregledajo ali jih ne vključujejo v svoje delo. S takim celovitim pristopom je znova dokazal pomen in specifičnosti etnološkega raziskovalnega dela, predvsem pa terenskega raziskovanja, brez katerega etnologija ne bi bila to, kar je. S t. i. dinamično fotografijo uspe ujeti najbolj sporočilne trenutke dogajanj, ki tudi zaradi avtorjevih veščin postanejo nadvse pripovedne, zdi se, da celo premikajoče in zvočne. Tak je npr. tudi posnetek na str. 109, ki izžareva večplastnost prizorišča, od neurejene scenografije do prezaposlenega mesarja in poetičnega glasbenika, ki se predaja zvočnosti svoje violine, kar pa bralca/gledalca kaj lahko spravi v smeh, zgrajanje ali celo jok. Podobno večpomenško in razpoložensko moč vsebuje tudi spodnja fotografija na str. 98, kjer se po zaključnem »smodenju« z gorečo žitno slamo del udeležencev kolin posede na prašiča, prekrita s svežo slamo, da pospešijo omehčanje osmone kože. In pri tem ni nepomembno, kje kdo sedi ...

V osrednjem tematskem sklopu z naslovom 'Klobas za celo vas' avtor koline s spremljajočimi šegami in navadami predstavlja v slovenskem kulturnem prostoru; zapovrstjo si sledijo predstavitve kolin v Prekmurju in Porabju, Slovenskih goricah, Prlekiji, Halozah, na Štajerskem, v krajih med Celjem in Laškim in v Spodnji in Zgornji Savinjski dolini, v Posavju in Zasavju, na Dolenjskem, v Beli krajini, v Ljubljani in v osrednji Sloveniji, na Ribniškem, Kočevskem in Kostelskem, na Gorenjskem, Notranjskem, Rovtarskem, Idrijskem in Cerkljanskem, na Goriškem, v dolini Soče, v Furlaniji in Benečiji, v Brdih in Vipavski dolini, na Krasu, v Brkinih in v slovenski Istri.

Avtor se je razgledal tudi med Slovenci po svetu in tradicijo kolin postavil tudi v ogledalo sodobnega časa. S temi podpoglavji je tematsko, geografsko, etnološko, jezikoslovno, kulinarčno in še kako drugače zaobjel večino slovenskega etničnega prostora in bralstvu, predvsem pa kulinarčnim sladokuscem predstavil izjemno dediščino kulture kolin in z njo povezanih šeg in navad, ki dajejo tej kulturi specifične značilnosti in lastnosti.

V tretjem tematskem sklopu Janez Bogataj obravnava koline v socialnih razmerjih, v odnosih med družino in družbenim okoljem. Meni, da so bile koline nekdanji glavni družinski praznik, nekateri so jim pripisovali celo značaj največjega hišnega praznika, kar pa po Bogataju danes več ne drži, saj so se razmere spremenile. Koline vse bolj postajajo rutina, opravilo brez nekdanj prepoznavnih prazničnih vsebin in tudi delovnih veščin in znanj. Avtor ugotavlja, da koline posameznih slovenskih pokrajin izkazujejo izjemno raznolikost, ki pa v današnjem času marsikje dobiva nove razsežnosti. Koline postajajo dogodki srečevanj znancev, prijateljev, sorodnikov. Povabilo na koline in zaključno darilo, vrečka s kolinami, so izkaz medsebojnega spoštovanja ter užitkov ob mesnih jedeh in drugi neoporečni »domači« hrani.

Bogataj med drugim tudi ovrednoti položaj prašiča v razmerju do drugih domačih živali, kar je še posebej očitno ob zakolu, ki ima praviloma obredni značaj, kar se npr. kaže z zbranostjo klavcev in tišino prisotnih tik pred zakolom, pozneje pa tudi s poudarjeno osrednjo vlogo klavca oziroma mesarja in njegovih pomočnikov v vseh postopkih klanja in obdelave mesa. Janez Bogataj je nazorno predstavil postopek klanja in vsa spremljajoča opravila v času eno- ali večdnevnega trajanja kolin, saj so del ustaljenih delovnih in obrednih praks družine, pa tudi sorodstvene, sosedske in prijateljske skupnosti, ki so tudi v različnih spolnih sestavah udeležene v dogajanju. S temi in drugimi analizami ter ugotavljanjem skupnih značilnosti in raznolikosti

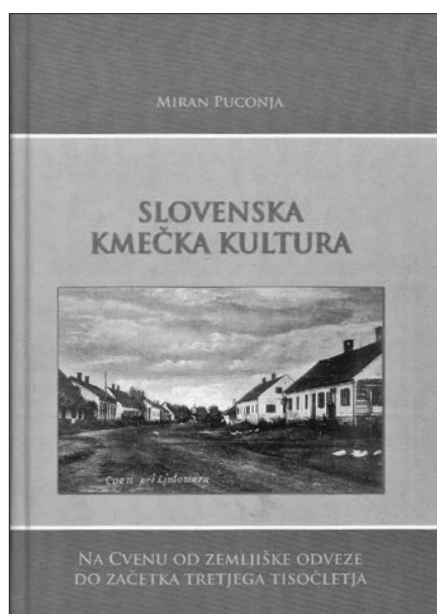
kolon v našem kulturnem prostoru je Janez Bogataj dokazal svojo izjemno sposobnost analitičnega dela in interpretacije, kar je odlika tega izvrstnega etnologa in predvsem odličnega jezikovnega stilista, ki bralstvu predstavi kolone kot vzorčni primer etnološkega terenskega in znanstvenega raziskovanja kulturnih pojavov.

Janez Bogataj svojo monografijo zaključuje s seznamom narečnih poimenovanj jedi in izdelkov na kolinah v Sloveniji, ki so dragocena dopolnitev jedrnega dela besedila in obenem napoved novih možnosti etnološkega raziskovalnega dela bodisi v obliki tematskih monografij ali v obliki leksikona in etnološkega atlasa. Številna gesla so

namreč opremljena s tako popolnimi in obsežnimi pojasnili, da avtorja in morebitne sodelavce pozivajo k nadaljevanju in razširitvi raziskav na vsa druga polja etnološke sistematike. Etnologi na Slovenskem – prebudimo se!

MIRAN PUCONJA: Slovenska kmečka kultura: Na Cvenu od zemljiške odveze do začetka tretjega tisočletja.

Tiskarna Klar, Murska Sobota 2011, 448 str.

Monografija dr. Mirana Puconje *Slovenska kmečka kultura*, formalno rečeno, ni bila povsem prezrta. O njej je bilo po izidu pred sedmimi leti objavljenih nekaj predvsem krajših poročil,¹ kar je, glede na temeljitost in

pomembnost knjige na področju raziskovanja slovenske kmečke kulture, dokaj skromen odmev.

V zadnjih desetletjih, odkar v etnologiji vedno bolj prevladujejo sodobne urbane pa tudi antropološke in sociološke teme v meddisciplinarnih povezavah z drugimi strokami, tako temeljitega, dobro poldrugo stoletje zajemajočega raziskovalnega dela s področja ruralne kulture in tradicije nismo dobili. Čeprav obravnava le razmeroma omejen prostor okolice Ljutomera z avtorjevo rodno vasjo Cven v središču, številne ugotovitve veljajo tudi za druge predele države (nekatero primerjavo sproti opravlja tudi avtor), ki jih je, s krajevnimi in z regionalnimi posebnostmi vred, v stoletjih sooblikovala kmečka kultura. Ta vas – njeno zibelko, kot potrjuje cerkvena listina iz leta 1740, predstavlja sedemnajst kmetij s posestmi iz časov fevdalne delitve zemlje (»čiste« kmetije so danes samo še tri) – je, še pripominja pisec, večje pozornosti vredna tudi zato, ker »na Slovenskem ni tako tipično panonskega strnjene ob-

cestnega naselja, kot je Cven.«

Miran Puconja se v uvodu sicer zavzema za uporabo oznake ljudska namesto kmečka kultura, a v nadaljevanju vendarle ostaja pri besedni zvezi, ki jo uporablja tudi v naslovu. A šele po tem, ko navede, kako so pojem v svojem času opredeljevali etnologi Rajko Ložar, Boris Orel, Angelos Baš, Vilko Novak, Ingrid Slavec Gradišnik in Slavko Kremenšek ter ob njih še moralni teolog Josip Jeraj in filozofa France Veber in Ludvik Puš, pri čemer nekaterim pritrjuje, z drugimi pa polemizira.

Na koncu avtor še pojasni, zakaj se mu je zdela odločitev za retrogradno metodo pri analiziranju panonske kmečke kulture Cvena ravno pravšnja, ter navede tudi vire, iz katerih je črpal. V prvo vrsto postavlja ustne vire, torej pogovore s še živečimi starejšimi Cvenčani. »O kmečkem življenju« dodaja:

sem marsikaj slišal in doživel tudi v domači kmečki družini od staršev, v pogovorih in stikih s sorodniki, z osebnim sodelovanjem pri velikih poljedelskih opravilih, ko so pri delu, kosilu ali malici posamezni vaški dni-narji in kočarji ter prekmurski

¹ Večina objav je bila v medijih »na obrobju«, s čimer so mišljena malone vsa, zlasti strokovna in predvsem lokalna glasila, ki ne izhajajo v Ljubljani; Izjema je daljša ocena Jelke Pšajd v *Etnologu* (letn. 22 = 73 (2012),

str. 383–386). Tudi v splošnih in strokovnih knjižnicah v prestolnici, vključenih v sistem COBISS, je zabeleženih le kak ducat izvodov.